

Салдат свайго часу

Сёлетні год праходзіць пад знакам
100-годдзя з дня нараджэння народнага
паэта Беларусі Аркадзя Куляшова

У кожнага з нас Куляшоў – свой. А яно інакш і быць не можа. Бо, нягледзячы на вобраз «песняра ваеннага часу», што трывала замацаваўся за паэтам, на самай справе Аркадзь Куляшоў – розны: даваенны лірык-прагматык, суровы летапісец Вялікай Айчыннай, тонкі філосаф, шчыры патрыёт і закаханы рамантык...

І гэтая яго шматграннасць дае свой плён – нават у наш высокатэхналагічны век, які аніяк не запраграмаваны на паэтычныя сантыменты, большасць з напісанага Куляшовым запатрабавана. Хтосьці знаходзіць асалоду ў яго шчымліва-лірычных вершах пра каханне, нехта захапляецца мужнасцю нашага народа праз ваенную творчасць паэта, а камусьці даспадобы апетая Куляшовым прыгажосць беларускай зямлі...

Аркадзю Куляшову было адмерана лёсам пражыць усяго 64 гады, але больш як паўстагоддзя з іх былі бласлаўлены паэзіяй – першы верш надрукаваны ў 1926 годзе ў клімавіцкай газеце «Наш працаўнік», калі яму было 12 гадоў. А на наступны год творы маладога паэта ўжо з’явіліся ў рэспубліканскім друку – у часопісе «Чырвоны сейбіт». Пасля гэтага адна за адной пайшлі кнігі паэзіі «Росквіт зямлі» (1930), «Па песню, па сонца!..» (1932), «Медзі дождж» (1932), «Аманал» (1933), «Гарбун» (1935), зборнікі «Мы жывём на граніцы» (1938), «Радзіме і правядыру» (1938), «У зялёнай дуброве» (1940), «Добры чалавек» (1941), «Баранаў Васіль» (1941), «Сцяг брыгады» (1943), «Прыгоды цымбал» (1945), «На согай вярсе» (1945), «Вершы» (1946), «Паэмы» (1947), «Камуністы» (1949), «Простыя людзі» (1949), «Новае рэчышча» (1951), «Граніца» (1954), «Грозная пушча» (1956), «Новая кніга» (1964), «Сасна і бяроза» (1970), «Далёка да акіяна» (1972), «Мая Бесядзь» (1973), «Хуткасць» (1976).

Да гэтага істотнага паэтычнага скарбу можна дадаць шмат іншых творчых і жыццёвых набыткаў народнага паэта Беларусі, двойчы лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР і Дзяржаўнай прэміі Беларускай ССР імя Янкі Купалы, прэміі Ленінскага камсамола

Беларусі Аркадзя Куляшова, аднак рабіць гэтага не будзем наўмысна, адаслаўшы зацікаўленых да бібліяграфічных і біяграфічных слоўнікаў і энцыклапедыяў. Лепш засяродзім увагу на асобных цікавых эпізодах з жыцця і творчай дзейнасці выдатнага майстра слова. А ў дапамогу сабе возьмем матэрыялы з фондаў Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва і ўспаміны дачкі паэта Валянціны Куляшовай, многія з якіх увайшлі ў кнігу «Лясному рэчу праўду раскажу...», выдзенаю ў канцы лютлага ў серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі».

Князёўна Алеся

У 1972 годзе Ігар Лучанок напісаў музыку да аднаго з ранніх вершаў Аркадзя Куляшова – «Бывай...». Праз лічаныя дні песня пад назвай «Алеся» ўвайшла ў рэпертуар «Песняроў». А яшчэ праз тыдзень-другі следам за знакамітым ансамблем ужо ўся Беларусь спявала:

*Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая.
Чаму так горка, не магу я зразумець.
Шкада заранкі мне, што ў небе дагарае
На ўсходзе дня майго, якому ружавець.
.....*

► А. Куляшоў. 1974 год.
Фотартрэт У. Крука

*Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, Алеся.
Бывай, смуглявая, каханая, бывай.
Стаю на ростанях былых, а з паднябесся
Самотным жаўранкам звініць і плача
май...*

Без сумнення, выдатна ведала гэтыя радкі і тая, якой яны непасрэдна былі прысвечаны, – Алеся Карыткіна, першае і няспраўджанае каханне Аркадзя Куляшова. Іх сяброўства завязалася ў няпросты для будучага паэта жыццёвы перыяд: пасля таго, як яго бацькі, а яны былі настаўнікамі, развяліся і раз'ехаліся па розных школах, трынаццацігадовы Аркадзь застаўся адзін. Аднак не надоўга. Неўзабаве ён і яшчэ сем хлопцаў з розных вёсак разам са старэйшай на клас дзяўчынай Алесяй арганізавалі пад наглядом беспрытульнай цёткі Тадораўны ў хаце Куляшовых нешта накшталт камуны. За абаяльнасць і прыгажосць і за тое, што Алеся паходзіла з вёскі Князі, хлопцы празвалі яе Князеўнай. У адрозненне ад іншых, у А. Куляшова былі да дзяўчыны асаблівыя адносіны – яна абудзіла ў ім высокае пачуццё кахання. Якое, праўда, не было ўзаемным.

Праз год, скончыўшы Саматэвіцкую школу, Алеся Карыткіна паехала ў Ленінград на вучобу. Там яна скончыла педінстытут,

выйшла замуж і ўсё жыццё настаўнічала. На развітанне з каханай А. Куляшоў і напісаў верш «Бывай...», які ўпершыню быў надрукаваны ў майскім нумары часопіса «Польмыя рэвалюцыі» за 1928 год.

У 1938 годзе маладая жанчына стала ўдавою – яе мужа рэпрэсавалі, і яна вырашыла шукаць падтрымкі ў сяброў дзяцінства. Так завязалася ў яе перапіска з А. Куляшовым. Аднак, паводле сведчання дачкі паэта, яна не датычылася ранейшых пачуццяў паэта – А. Куляшоў вельмі цаніў думку колішняй сяброўкі і яе тонкі літаратурны густ, дасылаў Алеся свае новыя творы, у тым ліку і прысвечаныя ёй.

«Дарагі Аркадзь! – пісала Алеся ў лісце ад 12 жніўня 1971 года з Роўна, дзе тады жыла. – ...Цябе цікавіць мінулае, што было б, калі б... і г.д. Магу табе сказаць толькі, што ты мяне ў свой час не разумеў зусім, ды і цяпер таксама, напэўна. У той далёкі год усе мае мары і жаданні былі скіраваныя да адной мэты: вучыцца, спазнаць іншае жыццё. І не аднаму табе я адмовіла, многія могуць на мяне крыўдаваць. А я рвалася, ляцела ў марах і наяве, і проста ненавідзела ўсіх, хто мяне затрымліваў. Бо ў мяне не было іншага выбару: ці замуж, ці ехаць вучыцца. А там новыя інтарэсы, новыя людзі, а ты недзе ў мінулым і не паспрабаваў наблізіцца, пазнаёміцца. Адна справа – дзеці, і зусім іншае – сталыя, дарослыя, даводзіцца пазнаваць сяброў дзяцінства нанова. А мы так і не сустрэліся зноў, і што ты за чалавек, я так і не даведалася і не ведаю дагэтуль. І ты таксама. Вось і ўся праўда».

Як вынікае з ліста, Аркадзь і Алеся так больш і не сустрэліся. Аднак маглі: летам 1951 года ў сваіх лістах Алеся і пясняр яе юнацтва дамовіліся, нарэшце, спаткацца. «Тым годам Аляксандра Васільеўна з дачкой гасцявала ў родных мясцінах, і таму месцам спаткання быў абраны горад, што ляжыць на паўдарозе адтуль да Мінска (паводле некаторых звестак – Быхаў. – С.Г.). Сустрэча павінна была адбыцца на пошце. Падышоўшы да будынка, бацька ўбачыў у акне жанчыну, якая па ўсіх адзнаках павінна была быць ёю, каханнем бацькавага юнацтва. Але ўбачыўшы замест тоненькай смуглянкі «з вялікімі выразнымі вачыма» незнаёмую жанчыну сярэдняга ўзросту, бацька збянтэжыўся і кінуўся прэч», – піша ў сваіх успамінах Валянеціна Куляшова. І яшчэ: «У далейшым бацька толькі гаварыў аб

жаданні пабачыцца з Алесяй, але новых захадаў не рабіў, хоць і ганарыўся яе розумам, жыццёвай загартаванасцю, дасведчанасцю ў літаратуры. Новаму спатканню з Алесяй перашкаджалі бацькавы хваробы, але галоўным было, мне здаецца, тое, што ён аберагаў ідэал свайго юначага каханьня ад разбурэння яго прозай жыцця».

Жыць нельга – працаваць можна

Як і любы з нас, Аркадзь Куляшоў не быў пазбаўлены і пэўных чалавечых слабасцей. Алкаголь ён ужываў вельмі ўмерана – яшчэ ў вайну свае баявыя сто грамаў паэт аддаваў рэдактару франтавой газеты, каб той дазваляў працаваць па начах над «Сцягам брыгады», бо ўдзень яму даводзілася пісаць матэрыялы на рускай мове. А вось з курывам усё было куды больш складана. Курьць ён пачаў яшчэ ў маленстве, у сямігадовым узросце, і з той пары цыгарэта стала заўсёднай спадарожніцай ягонага жыцця.

«Пісаў бацька «запоем», не шкадуючы сябе, падтрымліваючы неабходны стан і кавай, і курывам. Я была на Нарачы якраз у той час (лета 1974 года), калі ён пачаў працаваць над паэмай «Хамуціус».

Бацька зачыняўся ў сваім пакоі і працаваў па 16 гадзін, выходзячы толькі, каб зварыць сабе кавы (ён піў яе з вялікага кубка, які мы ваража ахрысцілі «цэбрам»).

Аднойчы, не вытрымаўшы, я падлавіла хвіліну і зайшла да яго. У пакоі і без таго было накурана, а ён зноў запальваў цыгарэту.

– Тата, што ты робіш? Хіба ж можна жыць у такім рэжыме?

– Жыць нельга – працаваць можна, – адказаў ён жартам. І дадаў ужо сур'ёзна: – Зразумей, інакш мне «Хамуціуса» не напісаць. У мяне няма для гэтага ні часу, ні здароўя...» – успамінае дачка А. Куляшова Валянціна.

Ці задумваўся паэт над тым, каб пазбавіцца шкоднай для здароўя звычкі? Пад напорам родных – неаднойчы. Каб меней курьць, ён, сядоучы ў машыну, даваў сабе «зарок», што будзе закурваць толькі на калдобінах-«гармоніках», месцазнаходжанне якіх, напрыклад, на шашы на Нарач ён ведаў дакладна і набліжэння якіх чакаў з нецярпеннем.

Аднак канчаткова кінуць курьць паэт так і не змог. У яго на гэты конт заўсёды знаходзіліся апраўданні. Іх іншым разам «падкідвалі» сябры і калегі. «Дорогой Аркадий Александрович! Новый вариант Вашей поэмы «Граница» я получил. Разумеется, я согласен доперевести те места поэмы, которые Вы написали заново. Боюсь только, что я не смогу эту работу сделать быстро, – пісаў яму ў лісце ад 15 лютага 1954 года рускі савецкі паэт і перакладчык многіх куляшоўскіх твораў Міхаіл Ісакоўскі. – Можа быць, это и смешно и не серьезно, но факт остается фактом: с тех пор, как я бросил курить, я не могу написать ни одной строчки, не могу ни на чем сосредоточиться. И я не знаю, когда пройдет это состояние. Сурков, который тоже испытывал его, говорит, что оно будет длиться месяца три. Мдивани уверял, что он не курил полгода и полгода же не мог ничего делать. Поэтому он вынужден был закурить снова и тогда все пошло как следует».

А. Куляшоў, па ўсім відаць, аднёсся да гэтага паведамлення надзвычай сур'ёзна – тры апошнія сказы ён тлуста падкрэсліў алоўкам і на полі паставіў клічнік. Зрэшты, адносна таго, ці змог усё ж такі адолець сваю звычку М. Ісакоўскі, невядома. У адным з наступных сваіх лістоў да А. Куляшова, датаваным 16 кастрычніка таго ж года, ён паведамляе, што перакладае паэму і да 1 лістапада яе завершыць.

«Гарызантальныя» вершы

Свае творы Аркадзь Куляшоў абдумваў звычайна лежачы. Гэтую яго творчую манеру добра ведалі родныя і стараліся не перашкаджаць: рабочы кабінет паэта ў такіх моманты заўсёды быў зачынены, а ў іншых пакоях панавала цішыня, бо ўсе ўсведамлялі, што нават мінімальны рух мог адцягнуць увагу творцы.

А вось у ваенны час, калі А. Куляшоў працаваў у франтавой газеце «Знамя Советов», з ім так не цырымоніліся. Асабліва на першым часе ў яго ўзнікала нямагла казусаў. Як згадваў пазней былы рэдактар газеты Уладзімір Фарбераў, каб праверыць, на што здатны навабранец-журналіст, ён даручыў яму тэрмінова напісаць вершаваную «шапку» ў чарговы нумар. Атрымаўшы заданне, Куляшоў тут жа пайшоў тварыць. Аднак калі праз некалькі хвілін У. Фарбераў убачыў, што

Вокладка першай кнігі А. Куляшова «Росквіт зямлі». 1930 год

▲ А. Куляшоў сярод супрацоўнікаў армейскай газеты «Знамя Советов». 1941 год

паэт ляжыць на спіне і разглядае аблокі, яго гневу не было межаў. Выслушаўшы ў свой адрас тыраду з не зусім прыемных слоў, Аркадзь Аляксандравіч тут жа запісаў на паперы складзенае ім чатырохрадкоўе, аддаў яго камандзіру і толькі пасля растлумачыў яму такія незвычайныя з пункту гледжання вайсковага чалавека паводзіны. Праўда, «шапкай» рэдактар застаўся задаволены – яна без ніводнай папраўкі адразу ж пайшла ў набор. Калегі ж А. Куляшова, даведаўшыся пра такую яго звычку, пару разоў пакпілі з паэта ды пакінулі ў спакоі.

У ваеннай біяграфіі А. Куляшова быў і такі выпадак, калі яго адметная творчая манера ледзьве не стала падставай для адпраўкі паэта на гаўптвахту. Адбылося гэта пад час нечаканай праверкі рэдакцыі газеты камандаваннем. Правяраючы аказаўся занадта прыдзірлівым, унікаў ва ўсе дэталі рэдакцыйнай дзейнасці і соваў нос літаральна ва ўсе дзіркі. А. Куляшова аб прыездзе ўпаўнаважанага штаба 11-й арміі забыліся папярэдзіць, і паэт у той дзень у звычайнай для сябе манеры, лежачы на ложку ў спальным пакоі, абдумаў сюжэт чарговых прыгод свайго літаратурнага героя Аляксея Пятрова. Убачыўшы яго ў гарызантальнай позе, правяраючы тут жа распарадзіўся накіраваць А. Куляшова на гаўптвахту, маўляў, усе працуюць, а ён дрэмле-прахалоджваецца. Рэдактар У. Фарбераў запырэчыў і расказаў пра творчую звычку свайго падначаленага, на што правяраючы тут жа кінуў: «Перавучыць». На шчасце, як успамінаў рэдактар «Знаме-

ни Советов», той упаўнаважаны неўзабаве з'ехаў у штаб арміі і больш у рэдакцыі не з'яўляўся. Пасля гэтага здарэння А. Куляшова заўсёды папярэджвалі аб любых правяраючых, і падобных інцыдэнтаў ужо больш не ўзнікала.

Наогул жа, паводле сведчання сучаснікаў, А. Куляшоў пісаў даволі хутка. Лежачы ён абдумаў сюжэт, рабіў накіды ўсяго верша цалкам і толькі тады перапісваў ад рукі ці друкаваў на машыныцы яго тэкст начыста.

Родны брат Цёркіна?

У франтавай газеце «Знамя Советов» А. Куляшоў адпрацаваў больш як два гады. За гэты час ім было напісана для выдання шмат вершаў на рускай мове. Пераважная большасць з іх была на злобу дня – у іх расказвалася пра баявыя дзеянні, адвагу і гераізм салдат і інш. Сам паэт у прадмове да падборкі сваіх ваенных рускамоўных вершаў, апублікаваных у майскім нумары часопіса «Неман» за 1975 год, на гэты конт выказаўся так: «Стихи писались... по конкретному поводу. И водитель Поляков, и разведчик Розов, и повар Жуков – фамилии не вымышленные. О делах этих солдат и офицеров знали, конечно, их товарищи по взводу, роте, полку, примером их, нашедшим отклик в газете, гордились и подражали ему». Аднак найбольшай папулярнасцю ў чытачоў карысталіся куляшоўскія вершаваныя фельетоны пра прыгоды салдата Аляксея Пятрова.

Куляшоўскі літаратурны герой Аляксей Пятроў – гэта, па вялікаму рахунку, родны брат Васіля Цёркіна з аднайменнай паэмы А. Твардоўскага. Як вядома, Аляксандр Трыфанавіч пачаў працаваць над сваім знакамітым творам яшчэ пад час фінскай кампаніі 1939–1940 гадоў, калі быў карэспандэнтам газеты Ленінградскай ваеннай акругі «На страже Родины». Якраз тады чырвонаармеец Цёркін стаў героем некалькіх вершаваных фельетонаў, напісаных паэтам для газеты, і пачаў карыстацца пэўнай вядомасцю ў чытачоў.

Няма сумненняў, што пра гэтыя вершы А. Твардоўскага ведаў А. Куляшоў, які захапляўся творчасцю калегі і лічыў яго сваім кумірам. Асабліва блізкай яму ў перадваенныя гады была паэма А. Твардоўскага «Краіна Муравія». «Я ніколькі не перабольшу, калі скажу, што як паэт сваім нараджэн-

нем я абавязаны менавіта гэтаму твору. «Краіна Муравія» не толькі па-новаму дала магчымасць асэнсаваць блізка мне свет народнага жыцця, але і з'явілася штуршком, які вывеў мяне з творчага тупіка», – напісаў пазней А. Куляшоў у сваіх нататках «Некалькі слоў аб сабе» для зборніка аўтабіяграфій беларускіх пісьменнікаў «Пяцьдзесят чатыры дарогі», надрукаванага ў 1957 годзе.

Таму, калі ў кіраўніцтва «Знамени Советов» узнікла ідэя з'яўлення на старонках газеты вершаў пра прыгоды салдата-героя, першым прапанову на гэты конт унёс акурат А. Куляшоў.

«Боевая страда требует от воина исключительного напряжения и выносливости, – дзяліўся ў канцы 1960-х гадоў сваімі ўспамінамі пра гэта былы рэдактар газеты «Знамя Советов» У. Фарбераў. – Советские солдаты, офицеры и политработники совершали длительные марши, ночью и днем вели ожесточенные бои с врагом, отстаивали каждую пядь родной земли. И им хотелось, чтобы после горячего боя в минуты затишья они могли прочесть в газете не только сводку Совинформбюро, статью, очерк, но и материалы, читая которые можно было бы посмеяться. Провели специальное совещание в редакции. По предложению А. Кулешова было решено завести в газете отдел, в котором освещались бы боевые дела одного воина. Материал должен быть живой, интересный.

Кулешов горячо взялся за дело. Надо было придумать имя и фамилию героя. Его назвали Алексеем Петровым. И вот 9 сентября 1941 года появился в газете первый стихотворный фельетон, написанный А. Кулешовым.

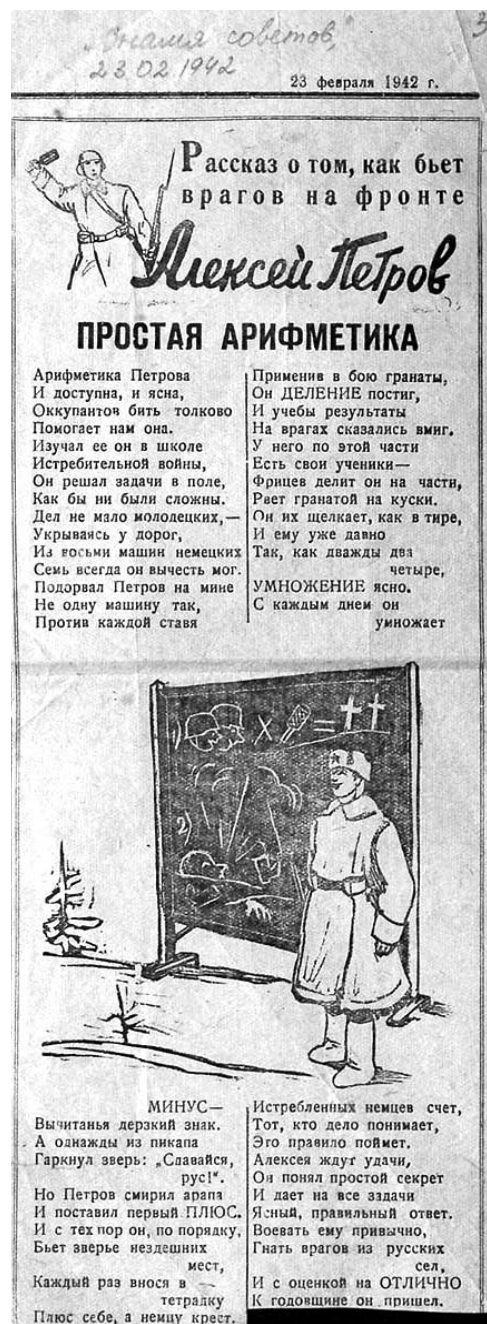
...Воины увидели в Петрове смельчака, мастера своего дела и просили редакцию быстрее сообщить о дальнейших подвигах героя.

...Петров пользовался у бойцов и командиров большой популярностью. Если воин отличался в бою, товарищи ему говорили: «Молодец, действовал как Петров!». В любом подразделении можно было услышать любимую поговорку Петрова «Дело нужно понимать».

Дарэчы, усяго было змешчана на старонках газеты «Знамя Советов» каля 80 вершаваных фельетонаў пра Аляксея Пятрова, і аўтарства пераважнай большасці з іх належыць менавіта Аркадзю Куляшову.

Блізкі па духу чалавек

Сярод савецкіх пісьменнікаў Аркадзь Куляшоў асабліва вылучаў Аляксандра Твардоўскага. Яны былі падобныя лёсамі і вельмі сябравалі. Калі сустракаліся, маглі гадзінамі сядзець і размаўляць. Аднайчы, як узгадвае дачка Куляшова, так праседзелі тры дні запар: спалі, сілкаваліся і зноў размаўлялі.

«Рассказ о том, как бьет врагов на фронте Алексей Петров. Простая арифметика». Вырезка з газеты «Знамя Советов». 23 лютага 1942 года

▲ А. Куляшоў і
А. Твардоўскі.
Мінск, 1949 год

Твардоўскі цудоўна ведаў беларускую мову, ён быў першы, хто заўважыў куляшоўскі талент. «Чытайце Куляшова. Не разменьвайцеся на другарадных асоб», – даволі часта гаварыў паэт, калі заходзіла размова пра беларускую паэзію.

«Моим учителем, которому я как поэт обязан всем, был Александр Твардовский. Я познакомился с Твардовским в тридцать пятом году. И с тех пор до самой своей смерти он был мне первым судьей всех моих больших вещей. Иногда мне доставалось от него за повторы. Конечно, не очень приятно, когда тебя ругают, но зато помогает. Я считаю, что другу нужно говорить и неприятные вещи, в конечном итоге это ему понравится, потому что пойдет ему же на пользу», – дзяліўся ўспамінамі Аркадзь Куляшоў у 1973 годзе ў інтэрв’ю «Автограф поэзии» карэспандэнту газеты «Известия» А. Мядзведзевай.

Між іншым, менавіта А. Твардоўскі першы ацаніў сапраўдную вартасць паэмы «Сцяг бригады», даў ёй аб’ектыўную ацэнку і тым самым вызначыў далейшы літаратурны шлях А. Куляшова. «Первоначальное знакомство с этой вещью – одно из самых ярких и дорогих для меня литературных воспоминаний военного времени», – пісаў пазней А. Твардоўскі ў артыкуле «Поэма «Знамя бригады». Зноў жа з лёгкай рукі Аляксандра Трыфанавіча адбыўся і пераклад гэтага твора на рускую мову – ён прапанаваў гэта зрабіць свайму

сябру М. Ісакоўскаму, які таленавіта яго пераўвасобіў.

Аркадзь Куляшоў перажываў за сябра, пасля таго, як А. Твардоўскі вымушаны быў пакінуць часопіс «Новый мир», які мог падтрымліваў хворага на рак паэта і асабліва цяжка ўспрыняў яго смерць. На хвалі ўсіх перажыванняў і эмоцый за дваццаць дзён А. Куляшоў напісаў паэму «Варшаўскі шлях», якую і прысвяціў свайму лепшаму сябру. А асабліва пранікнёна і шчыра ён адлюстравыў сваё стаўленне да паэта ў наступных радках:

*Мне горка ад таго, што не хапае
Не нас яму сягоння, нам – яго.
Было з кім гаварыць, было ў каго
Сумленню прыклад браць, радкам – вучыцца.
Пытаю я ў цябе, мой шлях, чаму
Магло так прычыніцца, што яму
Мы ўжо не снімся больш, а нам ён сніцца?
Такіх, як ён,
за ценявой мяжой,
Адна зара перадае другой.*

На валаску ад арышту

Аркадзю Куляшову ўдалося-такі перажыць грозныя для беларускай інтэлігенцыі, дый не толькі для яе, 1930-я гады і не трапіць у Малох сталінскіх рэпрэсій. Аднак на самай справе ўсё было не так гладка. У 1937 годзе арыштавалі, судзілі як арганізатара тэарыстычнай групы і затым расстралі празаіка, намесніка наркама асветы БССР і аднаго з кіраўнікоў літаб’яднанняў «Маладняк» і Беларускай асацыяцыі беларускіх пісьменнікаў (БелАПП) Платона Галавача, які даводзіўся А. Куляшову сваяком – мужам жончынай сястры. У сувязі з гэтым паэт тут жа быў адхілены ад літаратурнага жыцця, яго не друкавалі, за ім быў устаноўлены негалосны нагляд, які, аднак, Куляшоў даволі хутка расакрэціў і штодня быў гатовы да горшага. Адночы яго нават выклікалі ў Саюз пісьменнікаў і пад пагрозай выключэння прапанавалі развесціся з жонкай – сваячкай «ворага народу».

«Расказаўшы пра гэту жонцы, бацька паглыбіўся ў тужлівы роздум.

– Што ж ты збіраешся рабіць? – спыталася яна пасля працяглага маўчання.

– Усё застаецца, як было, – адказаў ён.

– Але ж ты казаў, што паэзія для цябе важнейшая за ўсё...

– Безумоўна, але грош цана таму паэту, які здольны на здраду...» – прыводзіць дыялог бацькоў Валянціна Куляшова.

Ажно раптам усё перамянілася, жыццё стала наладжвацца, і ў А. Куляшова знік страх за блізкіх. Паводле ўспамінаў дачкі, потым першы сакратар ЦК КП(б)Б Панцеляймон Панамарэнка расказваў яе бацьку, што ў 1938-м яму з НКУС прынеслі на подпіс ордэры на арышт. Спіс адкрываўся імёнамі Я. Купалы і Я. Коласа, а апошнім, 13-м, у ім ішоў А. Куляшоў. Панамарэнка адмовіўся падпісваць паперы і тут жа паехаў у Маскву на прыём да Сталіна. У выніку Коласа і Купалу ўзнагародзілі ордэнамі Леніна, а Куляшова пакінулі ў спакоі.

Выходзіць, што, нягледзячы на ўсю супярэчлівасць свайёй асобы, П. Панамарэнка аказаўся для А. Куляшова своеасаблівым анёлам-ахоўнікам. Дарэчы, пасля сыходу Панамарэнкі з палітычнай арэны паэт зноў апынуўся пад ціскам. У сярэдзіне 1950-х ён нечакана атрымаў вымову па партыйнай лініі. А аднаго разу раніцай яго тэрмінова выклікалі ў ЦК, дзе ўручылі свежы нумар «Звязды». Там чорным па беламу было напісана, што напярэдадні вечарам сын Аркадзя Куляшова Уладзімір быў арыштаваны ў рэстаране гасцініцы «Беларусь» пры

спробе прадаць амерыканцам ікону. У гэтым паэт адразу ж угледзеў правакацыю і тут жа выкрыў яе на падставе таго, што сын начаваў дома.

Шахматы, футбол, баравікі і карты

Аднак не толькі паэзіяй жыў Аркадзь Куляшоў – было ў яго і некалькі хобі. Напрыклад, ён вельмі любіў шахматы. Яны надзвычай зацягвалі паэта – у перадваенныя гады з-за іх ён часта заседжваўся да пазна і вяртаўся дадому толькі пад раніцу, што, безумоўна, не магло не засмучаць яго родных. Між тым гэтая гульня заўсёды зараджала паэта пазітывам, была для яго адначасова адпачынкам і гімнастыкай мозгу.

Паводле сцвярджэння дачкі паэта Валянціны, гуляючы ў шахматы, «бацька заўсёды знаходзіўся ў добрым гуморы, жартаваў і балбатаў. Расказваючы пра першыя пасляваенныя гады ў Саюзе пісьменнікаў БССР, Аляксей Русецкі ўспамінае такі эпізод: «Звычайна ў канцы рабочага дня ў Саюз наведваўся Куляшоў, каб з кім-небудзь згуляць у шахматы. Найчасцей партнёрам быў Павел Кавалёў, тагачасны адказны сакратар Саюза. Іх абступалі «балельшчыкі». Сваіх партнёраў Куляшоў часта аздачываў чарговым ходам. Яны надоўга задумваліся. А ён не проста браў фігуру праціўніка, а жартаўлівым жэстам падсякаў яе рукой з прымаўкай «Цаплап» альбо, недзе прачытаўшы на дзвярах:

◀ А. Куляшоў гуляе ў гарадкі. Мінск, 1953 год

▼ А. Куляшоў, І. Шахавец і Я. Шарахоўскі за шахматнай дошкай. Мінск, 1954 год

▲ А. Куляшоў у час сустрэчы з чытачамі ў Цэнтральнай кнігарні. Мінск, 1956 год

«Габінет урача», казаў: «Габ і нет урача...». І тут адчувалася яго няспынная праца над словам». А найбольш значным шахматным дасягненнем А. Куляшова стаў яго ўдзел у 1950-х гадах у рэспубліканскім турніры, у якім ён заняў другое месца і атрымаў за гэта шыкоўную па тым часе ўзнагароду – паляўнічую стрэльбу.

Акрамя шахмат, паэт захапляўся яшчэ і гарадкамі – з лёгкай рукі аўтара «Сцяга брыгады» ў канцы 40-х – пачатку 50-х гадоў мінулага стагоддзя гэтай гульні захапляўся ці не ўвесь Дом творчасці пісьменнікаў у Каралішчавічах, а яго самога ў той перыяд даволі часта можна было сустрэць у сталічным парку імя Чалюскінцаў як удзельніка гарадошных баталій. Быў А. Куляшоў і вялікім футбольным заўзятарам: пачынаючы ад 1946 года ён рэдка калі прапускаў дамашнія матчы мінскага «Дынама». Любіў народны паэт «парэзацца» і ў карты – найчасцей кампаньёнам у яго быў Максім Танк, калега па творчым цэху і сусед па нарачанскай дачы. Родныя і сябры ведалі Куляшова і як заядлага грыбніка – ніякіх іншых лясных дароў, апроча баравікоў, ён не прызнаваў, але калі прыносіў іх менш за сотню, то лічыў, што ў той дзень яму з грыбамі проста не пашанцавала.

Сын і бацька

Вельмі няпростымі, асабліва ў пасляваенны час, былі ў А. Куляшова адносіны з

бацькам. І гэта звязана не толькі з разводам з маці, да якой той у рэшце рэшт вярнуўся. А пра прычыну разладу бацькі і сына падрабязна расказвае В. Куляшова:

«Неўзабаве пасля таго, як немцы занялі Хоцімск, яны сабралі людзей і загадалі ім выбраць старасту.

Ніхто з сям’і Куляшовых – а ў акупацыі, апроч дзеда, засталася маці Аркадзя Куляшова і яго зводныя брат і сястра – на гэтым сходзе не прысутнічаў. Нехта назваў прозвішча майго дзеда, тлумачачы свой выбар тым, што ён як настаўнік трохі валодае нямецкай мовай. Не выключана, што прозвішча дзеда прагучала не з вуснаў добразычліўца.

Так Аляксандр Мікалаевіч зрабіўся нямецкім старастам, даведаўшыся пра гэта пазней за ўсіх.

На гэтай «пасадзе» ён прабыў сорак дзён, а папярэдзіўшы яўрэяў пра небяспеку, якая ім пагражае, і аддаўшы ключы ад прадуктовых складоў былога калгаса партызанскаму сувязному, знік з дому. Доўгі час ён хаваўся... а калі нарэшце вярнуўся, быў арыштаваны...

...Калі Аляксандр Мікалаевіч з падлеткам-сынам (ад другога шлюбу. – С.Г.) вярнуліся з нямецкай няволі, ім пэўны час – пакуль разбіраліся ў справе – не дазвалялі выязджаць з Хоцімска.

Нядобразычліўцам Куляшова ад літаратуры гэта, як кажуць, развязаła рукі, і яны давялі паэта да такога стану, што ён вымушаны быў пайсці на «ваенную хітрасць» – напісаць старшыні Саюза пісьменнікаў ліст, у якім ставіў перад Лыньковым пытанне аб тым, ці не павінен ён як камуніст адмовіцца ад бацькі?

Хітрасць была ў тым, што бацька разумеў: афіцыйна ніхто не адважыцца даць яму такую парадку. Больш таго, ён быў упэўнены, што дзед не вінаваты, а яго ганіцелі добра ведаюць гэта і проста карыстаюцца момантам.

...І на гэтай справе кропку паставіў Панамарэнка, абвясціўшы, што ён не дазволіць пляміць імя Аркадзя Куляшова – «сапраўднага паэта-франтавіка». Падкрэсліваючы заслугі майго бацькі перад Радзімай у гады народнага ліхалецця, Панцеляймон Кандратавіч зыходзіў з рэальнага, маючы на ўвазе хаця б такую акалічнасць: на вядомым групавым здымку пісьменнікаў – супрацоўнікаў Цэнтральнага

штаба партызанскага руху з Панамарэнкам на чале з пагонамі толькі адзін Куляшоў.

Нягледзячы на тое, што ў хуткім часе было пацверджана, што дзед у гэтай гісторыі без віны вінаваты і што роля яго як старасты – роля сабатажніка, цень яе, якую падтрымлівалі плёткі людзей зацікаўленых, перьядычна лунала над бацькам.

Мой бацька доўгія гады не мог, у сваю чаргу, дараваць дзеду гэтай яго, хай сабе нават міжвольнай, але віны. Як кожны максімаліст, ён нават не хацеў унікаць у акалічнасці справы, бачачы адзін толькі яе фармальна-ганебны бок».

Пацяплелі адносінны паміж сынам і бацькам толькі ў другой палове 1950-х, калі народны паэт пабудоваў на Нарачы дачу, а ўладкоўваць яе ўзяўся Аляксандр Мікалаевіч, выдатны сававод-аматар.

Апошнія дні ў Нясвіжы

Ад лета 1946 года Аркадзь Куляшоў рэгулярна наведваў Нясвіж, дзе папраўляў здароўе ў аднайменным санаторыі, што размяшчаўся ў сценах тамтэйшага замка. Звычайна ён сляліўся ў пакоі пад 61-м нумарам. Паэту падабалася спрыяльная для творчага роздуму адасобленасць гэтага кутка.

Паводле ўспамінаў дачкі, у студзені 1978 года Аркадзь Куляшоў выпраўляўся туды без асаблівай ахвоты. З дамашнімі быў нешматслоўны, як мог адцягваў ад'езд. Ён нібы прадчуваў, што гэтая паездка для яго будзе апошняй. Аднак спачатку ўсё абыходзілася – паэт паспяхова завяршаў курс лячэння. А ў пачатку лютага дачка ўзрадавала яго добрай навіной, што нарэшце вырашылася яе жыллёвая праблема, з-тым 3 лютага родныя паведамілі: 6 лютага, у 64-ы дзень нараджэння, будзе аб'яўлена ў прэсе аб прысваенні яму звання Героя Сацыялістычнай Працы. Гэтую ўзнагароду, нягледзячы на ўсе свае рэгаліі, А. Куляшоў лічыў найгалоўнейшай і марыў аб ёй.

Паэт жыў прадчуваннем хуткай сустрэчы з домам і сябрамі-калегамі. Аднак у ноч на 4 лютага яго не стала. Як мяркую дачка Валянціна, адбылося гэта так:

«Пра яго апошнія хвіліны існуюць розныя версіі, але ўсе сыходзяцца ў адным. Калі, пачуўшы страшэнную вестку, я знайшла яго ў моргу мінскай бальніцы, мне кінуліся ў вочы дзве вузенькія чырвоныя палоскі на

твары. Я папрасіла ў дзяжурнай сястры ва-ты, каб сцерці кроў (так мне падалося), але сястра збянтэжана растлумачыла:

– Гэта не кроў, гэта след ад удару...

Каб распытаць яе, у мяне не знайшлося сілы, але цяпер я ведаю, што з пакоя, дзе жыў бацька ў апошнія дні свайго знаходжання ў Нясвіжы, вялі ўніз прыступкі з жалезнымі акоўкамі і такімі ж поручнямі...

Кажуць, што калі бацьку зрабілася блага, а дазваніцца да дзяжурнай сястры не змог, ён апануўся і пайшоў у медпункт, ды не дайшоў...

Яго знайшлі на снезе.

...Калі б, паміраючы, мой бацька змог сказаць болей, чым адзін сказ, ён, мне думаецца, папрасіў бы пахаваць яго ў Саматэвічах, дзе не проста нарадзіўся, дзе заклікана была да жыцця яго паэтычная душа...

Аднак ён знайшоў у сабе сілы толькі на тое, каб, вырваўшы з вены кропельніцу, сказаць доктару:

– На гэты раз вам мяне не выратаваць...»

У пісьменніцкіх колах А. Куляшова называлі «самаахвярнікам». І ў гэтым была свая праўда: беларускаму паэтычнаму слову Аркадзь Куляшоў служыў сапраўды самаахвярна, з глыбокім разуменнем той высокай ролі, якую яно адыгрывае ў грамадстве. Сам жа паэт называў сябе «салдатам свайго часу»:

Я – салдат свайго часу.

З ягоных дарог

Я без метак суровых

вярнуцца не мог... («Маё сэрца ў бары»)

І з гэтым наўрад ці будзеш спрачацца. Тым больш што сам А. Куляшоў, выступаючы ў сярэдзіне 1950-х на адным са сходаў Саюза пісьменнікаў БССР, яшчэ раз пацвердзіў сваю выснову: «Мы былі шчырымі ў тым, што пісалі, бо наша свядомасць была абумоўлена грамадскай псіхалогіяй нашага часу».

Менавіта таму ў нашай свядомасці народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў быў і застаецца салдатам свайго часу, плён творчага служэння якога будзе запатрабаваны заўсёды.

Сяргей ГАЛОУКА ▮